

BAYBURT İLİNDE 4-24 AYLIK ÇOCUKLARDA BESLENME DURUMUNUN TESBİTİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Talat EZMECİx
Dr. Asuman GÜRAKSINx
Dr. Serhat ÖZTÜRKxx
Uz. Hem. Nazlı HACIALİOĞLUxxx
Dr. Arif ÖZEL xxxx

ÖZET :

Bu araştırma Bayburt ilinde 4-24 aylık toplam 517 çocukta beslenme durumunu tesbit etmek ve kötü beslenmeye neden olabilecek bazı demografik öğelerin etkilerin saptamak amacı ile 1 Mayıs 1991-31 Ağustos 1991 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan çocuklarda ortakol çevresi-baş çevresi oranına göre hafif yüzde 36.0 orta yüzde 8.3 ve ağır malnütrisyondan yüzde 1.0 olarak tesbit edilmiştir. Ekonomik durumu kötü olan ailelerin çocuklarında hafif yüzde 34.6, orta ve ağır malnütrisyondan yüzde 17.3 olarak saptanmıştır. Ayrıca ailede kişi sayısı arttıkça malnütrisyondan arttığı, yine kız çocuklarında (yüzde 49.2), erkek çocuklarda (yüzde 41.5) nazaran fazla malnütrisyondan görüldüğü saptanmıştır. Aradaki bu ilişkiler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

GİRİŞ ve AMAÇ

Günümüzde, sadece hastalıklarla uğraşan sağlık personelinin yerini, giderek toplumun sağlık sorunlarını bir bütün olarak gören, koruyucu ve iyileştirici önlemleri bir arada düşünen ve önlem alan sağlık personeli almaktadır.

Bunun doğal bir sonucu olarak bu anlayışın ışığında sağlık personelinin, hizmet vereceği toplumla iyi ilişkiler kurması, onların yaşantısını iyi bilmesi, onlarla yaşaması ve onlarla bütünleşmesi gerekir. Bu nedenle hizmet ettiği toplumun bedensel, ruhsal ve sosyal bakımdan tam bir iyilik halinde olabilmesi için onu yaşadığı çevrede gözleyerek bu yetenekleri kazanması ve onu tanıması gerekir.

Bilimsel gerçekler, bilimsel yöntemlerle, uygun araştırmalar yapmakla ortaya çıkarılır. Ülkemizde bu görüşün ışığında ele alınması gerekli en önemli konu-

x Atatürk Üni. Tıp Fak. Halk Sağlığı Anabilim Dalı Öğr. Üyesi Yrd. Doç.

xx Atatürk Üni. Tıp Fak. Halk Sağlığı Anabilim Dalı Arş. Gör.

xxx Atatürk Üni. Tıp Fak. Halk Sağlığı Anabilim Dalı Uz. Hemşiresi

xxxx Atatürk Üni. Tıp Fak. Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başk. Prof. Dr.

lardan biride beslenmedir. Zira beslenme, toplumun sağlığını etkileyen en önemli faktördür. Yeterli ve dengeli beslenme, intrauterin dönem,erken bebeklik dönemi ve geçiş döneminde daha çok önem taşır (1).

Bir başka deyişle, büyüme ve gelişmenin en hızlı olduğu yaşamın ilk beş yılında, sağlıklı gelişmeyi etkileyen en önemli olumsuz etken beslenmedir (2).

Ülkemiz, duyarlı toplum gruplarında (bebek-çocuk-genç-gebe ve emzikli anne) yetersiz ve dengesiz beslenme, diğeryandan yetişkinler arasında aşırı beslenme şeklindeki kötü beslenme sorunlarının yaygın olarak bulunduğu bir ülkedir (3,4).

Bu nedenle yeni il olan Bayburt'ta Ortakol çevresi-baş çevresi oranına göre beslenme durumunu ve beslenmeyi etkileyen faktörlerin tesbiti için bu araştıramayı planlayıp uyguladık.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu araştırma Bayburt ilinde 1 Mayıs 1991-31 Ağustos 1991 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini bu ildeki 0-24 aylık çocuklar oluşturmaktadır. Evren 14 bölgeye ayrılmış, her bölgeden yüzde 25 nisbetinde toplam 54 yerleşim birimi kura ile seçilmiştir. Seçilen bu yerleşim birimlerinden yüzde 10 nisbetinde rasgele örnekleme ile 0-24 aylık 570 bebek tesbit edilerek muayene ve ölçümleri yapılmış, anket formları ise önceden eğitime tabi tutulan bir hemşire ve iki ebe tarafından uygulanmıştır.

Beslenme durumunun tesbitinde daha hassas olduğu bilinen ortakol çevresi-baş çevresi oranı standardına (5) göre beslenme durumu, 4-24 aylık 517 çocukta değerlendirilmiştir.

Veri toplama işlemleri tamamlandıktan sonra, veriler dizgelenmiş ve Atatürk Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezinde tablolar hazırlanmıştır.

BULGULAR

Bayburt ilinde gerçekleştirilen bu araştırmada elde edilen bulgular önem sırasına göre aşağıda sunulmuştur.

1. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların beslenme durumunun dağılımı tablo 1 de verilmiştir.

Tablo: 1- Araştırmaya Katılan 4-24 Aylık Çocukların Beslenme Durumunun Dağılımı

	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde</u>
Normal üstü	42	8.1
Normal	241	46.6
Hafif malnütrisyon	186	36.0
Orta malnütrisyon	43	8.3
Ağır malnütrisyon	5	1.0
Toplam	517	100.0

2. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların beslenme durumunun çocuğun cinsiyetine göre dağılımı tablo 2 de verilmiştir.

Tablo: 2- Araştırmaya Katılan 4-24 Aylık Çocukların Beslenme Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımı

<u>Çocuğun</u>	<u>Normal ve</u>		<u>Hafif</u>		<u>Orta ve ağır</u>		<u>Toplam</u>	
<u>Cinsiyeti</u>	<u>Normal Üstü</u>		<u>Malnütrisyon</u>		<u>Malnütrisyon</u>			
	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde⁺</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde⁺</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde⁺</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde^x</u>
Erkek	154	58.5	92	35.0	17	6.5	263	50.9
Kadın	129	50.8	94	37.0	31	12.2	254	49.1
Toplam	283	54.7	186	36.0	48	9.3	517	100.0

$$X^2 = 6.16 \quad S.D. = 2 \quad P < 0.05$$

+ = Satır yüzdesi

x = Sütun yüzdesi

3. Araştırmaya katılan 4-12 aylık çocukların beslenme durumunun ailenin ekonomik düzeyine göre dağılımı tablo 3 de verilmiştir.

Tablo: 3- Araştırmaya Katılan 4-24 Aylık Çocukların Beslenme Durumunun Ailenin Ekonomik Düzeyine Göre Dağılımı

<u>Ekonomik</u>	<u>Normal ve</u>		<u>Hafif</u>		<u>Orta ve ağır</u>		<u>Toplam</u>	
<u>Durumu</u>	<u>Normal Üstü</u>		<u>Malnütrisyon</u>		<u>Malnütrisyon</u>			
	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde⁺</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde⁺</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde⁺</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde^x</u>
İyi	59	61.4	28	29.2	9	9.4	96	18.6
Orta	179	54.9	122	38.5	21	6.6	317	61.3
Kötü	50	48.1	36	34.6	18	17.3	104	20.1
Toplam	283	54.7	186	36.0	48	9.3	517	100.0

$$X^2 = 13.11 \quad S.D. = 4 \quad P < 0.05$$

4. Araştırmaya katılan 4-12 aylık çocukların beslenme durumunun, ailedeki kişi sayısına göre dağılımı tablo 4 de verilmiştir.

Tablo: 4- Araştırmaya Katılan 4-24 Aylık Çocukların Beslenme Durumunun Ailedeki Kişi Sayısına Göre Dağılımı

Ailedeki kişi sayısı	Normal ve Normal Üstü		Hafif Malnütrisyon		Orta ve ağır Malnütrisyon		Toplam	
	Sayı	Yüzde ⁺	Sayı	Yüzde ⁺	Sayı	Yüzde ⁺	Sayı	Yüzde ^x
3	16	48.5	11	33.3	6	18.2	33	6.4
4-5	88	58.3	56	37.1	7	4.6	151	29.2
6-9	147	56.8	84	32.4	28	10.8	259	50.1
10+	32	43.2	35	47.3	7	9.5	74	14.3
Toplam	283	54.7	186	36.0	48	9.3	517	100.0

$$X^2 = 13.20$$

$$S.D. = 6$$

$$P < 0.05$$

5. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların, ilk 6 aylık yaş grubunda olanlarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 37.1, orta ve ağır yüzde 13.4 ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

6. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların hiç anne sütü almayanlarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 42.3, orta ve ağır yüzde 15.4; 13-24 ay anne sütü alanlarda hafif yüzde 33.3, orta ve ağır malnütrisyon yüzde 12.0 oranı ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

7. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların, annelerinin yaşına göre, 19 yaş ve altında olan annelerin çocuklarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 29.2, orta ve ağır yüzde 16.7; 35 yaş üstünde olan annelerin çocuklarında hafif yüzde 34.8, orta ve ağır malnütrisyon yüzde 13.0 oranı ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

8. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların annelerini eğitim düzeyine göre, okur-yazar olmayan annelerin çocuklarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 39.3, orta ve ağır yüzde 10.4 oranı ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

9. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların babalarının eğitim düzeyine göre, okur-yazar olmayan babaların çocuklarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 44.1, orta ve ağır yüzde 8.8 oranı ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

TARTIŞMA

Araştırma elde edilen bulgular, bulunabilen kaynak sonuçları ile tartışılmıştır.

1. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocuklarda, hafif yüzde 36.0, orta yüzde 8.3 ve ağır malnütrisyon yüzde 1.0 olarak saptanmıştır (Tablo 1).

Tesbit ettiğimiz bu malnütrisyon oranı Köksal (6), Özel (7), Örtten (8), Alp (9) ve Ezmeci (10) çalışma sonuçları ile paralelik göstermektedir. Olcay (11), Kürkçüoğlu (12), Kınay (13) ve Aytekin (14) yapmış olduğu çalışmalara göre malnütrisyon oranında azalma yönünde farklılıklar gözlenmektedir. Bu farkın bölge, yaş grupları, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerin farklılığından ve geçen zaman içerisinde malnütrisyon oranının düştüğü kanısındayız.

2. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların, cinsiyetine göre kız çocuklarında, erkek çocuklara nazaran malnütrisyon fazla saptanmış ve aradaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Tablo 2).

Kazan (15), Örtten (8) ve Özcan (16) malnütrisyonun kız çocuklarında daha fazla görüldüğünü tesbit etmişler ve aradaki ilişkiyi önemsiz bulmuşlardır.

Bayrı (12), Alp (9) ve Ezmeci (10) yapmış oldukları çalışmalarda malnütrisyonu kız çocuklarında fazla olduğunu saptamışlar ve aradaki ilişkiyi istatistiksel olarak anlamlı bulmuşlardır.

Malnütrisyonun kız çocuklarında fazla görülmesi araştırmacıların bulguları ile uygunluk göstermektedir. Malnütrisyonun kız çocuklarında fazla görülme nedeni toplumun kültürel yapısından kaynaklandığını, erkek çocuğa ayrı bir önem gösterildiği söylenebilir.

3. Ekonomik durumu kötü olan ailelerin çocuklarında malnütrisyon oranının fazla olduğu saptanmış ve aradaki bu ilişki anlamlı bulunmuştur (Tablo 3).

Kürkçüoğlu (12), Taşçı (18), Türksoy (19), Kazan (15), Örtten (8), Oral (20), Alp (9) ve Özcan (16) tarafından farklı bölgelerde yapılmış olan çalışmalarda bizim çalışmamıza paralel olarak ekonomik durumun kötülüğü malnütrisyonu artırıcı bir öge olarak saptanmıştır.

4. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocuklarda malnütrisyon, ailede yaşayan kişi sayısına göre 3 kişilik ve 10 dan yukarı sayıda kişi olan ailelerde fazla tesbit edilmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Tablo 4).

Bağcı (21), ailedeki nüfus arttıkça çocuğun beslenmesinin olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir.

Türksoy (19), Bayrı (17), Alp (9) ve Özcan (16), yaptıkları çalışmalarda, ailedeki kişi sayısı arttıkça malnütrisyon görülme oranının arttığını ve bu ilişkinin anlamlı olduğunu saptamışlardır.

5. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların ilk 6 aylık yaş grubunda olanlarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 37.1, orta ve ağır yüzde 13.4 ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

Kınay (13) 6 ay-3 yaş, Altınkaynak (22) 13-18 aylarda, Özcan (16) 7-12 aylarda malnütrisyonun yüksek düzeyde olduğunu saptamışlardır.

6. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların, hiç anne sütü almayanlarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 42.3, orta ve ağır yüzde 15.4; 13-14 ay anne sütü alanlarda hafif yüzde 33.3, orta ve ağır malnütrisyon yüzde 12.0 oranı ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

Bayrı (17) anne sütü almayanlarda ve 9 aydan sonra anne sütü almaya devam edenlerde malnütrisyonun arttığını tesbit etmiştir.

Ünalmiş (23), alp (9) ve Ezmeci (10) yapmış oldukları çalışmalarda bizim bulgularımıza paralel sonuçlar elde etmişlerdir.

7. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların, annelerinin yaşına göre, 19 yaş ve altında olan annelerin çocuklarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 29.2, orta ve ağır yüzde 16.7; 35 yaş üstünde olan annelerin çocuklarına hafif yüzde 34.8, orta ve ağır malnütrisyon yüzde 13.0 oranı ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

Türksoy (19), Bayrı (17), kazan (15), Örtten (8) ve Alp (9) yapmış oldukları çalışmalarda 20 yaşın altında ve 35 yaşın üstünde olan annelerin çocuklarında malnütrisyonun daha fazla görüldüğünü tesbit etmişlerdir.

8. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların annelerinin eğitim düzeyine göre, okur-yazar olmayan annelerin çocuklarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 39.3, orta ve ağır yüzde 10.4 oranı ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

Özel (7), Kınay (13), alp (9) ve Özcan (16) yapmış oldukları farklı çalışmalarda anne eğitim düzeyi arttıkça malnütrisyon görülme oranının azaldığını tesbit etmişler ve aradaki ilişkiyi anlamlı bulmuşlardır.

9. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocukların babalarının eğitim düzeyine göre, okur-yazar olmayan babaların çocuklarında beslenme bozukluğu hafif yüzde 44.1, orta ve ağır yüzde 8.8 oranı ile yüksek olarak saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

Özel (7), Kınay (13), Aytekin (14) ve Örtten (8) yapılan çalışmalarda da bizim bulgularımıza paralel bulgular elde etmişlerdir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmamızda Bayburt ili bölgesinde 4-24 aylık çocukların beslenme durumu ve beslenmeyi etkileyen faktörler araştırılmıştır. Amacımız doğrultusunda elde ettiğimiz sonuçlar aşağıda sırası ile verilmiştir.

1. Araştırmaya katılan 4-24 aylık çocuklarda yüzde 36.0 hafif, yüzde 8.3

orta ve yüzde 1.0 ağır malnütrisyon saptanmıştır.

2. Malnütrisyonun kız çocuklarında daha fazla görüldüğü saptanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

3. Malnütrisyonun, ailenin ekonomik durumu kötüleştikçe, ona paralel olarak arttığı saptanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

4. Malnütrisyonun ailedeki kişi sayısı ile paralel olarak arttığı ve 3 kişilik ailelerde de yüksek olduğu tesbit edilmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

5. Malnütrisyonun doğumdan sonraki ilk 6 ay içerisinde fazla görüldüğü saptanmıştır. Ancak aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

6. Malnütrisyonun hiç anne sütü almayanlarla, 12. ci aydan sonra almaya devam edenlerde daha fazla görüldüğü saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

7. Malnütrisyonun, 19 yaş altında ve 35 yaş üstündeki doğum yapan annelerin çocuklarında fazla görüldüğü saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

8. Malnütrisyonun, anne ve babanın eğitim durumu ile ters orantılı olarak arttığı gözlenmiş ve okur-yazar olmayan anne-babanın çocuklarında daha fazla olduğu saptanmış ve aradaki ilişki önemsiz bulunmuştur.

Araştırmada elde ettiğimiz bu sonuçlara göre Bayburt ilinde beslenme durumu halen ölemlı bir sorun olarak devam etmektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi veya azaltılabilmesi için araştırmamızın sonuçlarına göre;

1. Kız ve erkek çocuk ayırımını ortadan kaldırabilmek için gerekli eğitimin yapılmasını,

2. Bölgenin ekonomik düzeyini yükseltmek için gerekli tetbirlerin alınmasını,

3. Bölgede aile planlaması hizmetlerinin uygulanması için gerekli eğitimin yapılmasını ve tetbirlerin alınmasını,

4. Malnütrisyonun sık görüldüğü yaşamın ilk ayında mutlak anne sütü verilmesi için ve zamanında ek gıdaya başlanması için gerekli eğitimin yapılmasını,

5. 20 yaştan önce ve 35 yaştan sonra gebe kalmanın anne ve çocuk sağlığı açısından tehlikeli olabileceğinin anne adaylarına eğitim yolu ile anlatılmasını,

6. Bölgede bilhassa kadınlar arasındaki eğitim düzeyinin yükseltilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını önermeyi uygun gördük.

SUMMARY

AN INVESTITIGATION ON NUTRITIONAL STATUS OF CHILDREN WITH AGE OF 4-24 MONTHS IN BAYBURT

This study was performed between the dates of may 1st and august 31st in 1991 Bayburt on 517 unlants between 4-24 months lod to determine their nutritional conditions and the effects of demographical factors which ave able to cause malnutrition.

According to the mid arm-head circumstances ratio we found that 36 % of the infants had mild malnutrition, 8.3 % of them had middle malnutrition and 1.0 % of them had severe malnutrition. On the other hand, we lound that 34.6 % of the infants in bad economical conditions had mild malnutrition, 17.3 % of them have middle and severe malnutrition. The other result was that the more family population was the more (severe) malnutrition was. We found malnutrition as 49.2 % in fenales and as 41.5 % in males. The relations hip between females and males was found meaningful in statistically.

KAYNAKLAR

1. Jelliffe, D.B.: "Dünyadaki Beslenme Sorunlarına Sağlık Açısından Yaklaşım", (Çev. O. Köksal, G. Gürpınar), Türkiye Ulusal Gıda ve Beslenme Planlama Semineri Bildiri ve Raporları, Hacettepe Üni, Ankara, 1978, s: 5-6.
2. "La Malnutrition Proteino-e nergetique Severe: traitement et Coduite Therapetique", OMS, Geneva, 1982, pp.: 7-11.
3. "Türkiye Ulusal Gıda ve Beslenme Planlama Semineri Bildiri Raporları", (Uluslararası Çocuk Yılı 1979). Hacettepe Üni., Ankara, 1978.
4. "Birinci Ulusal Beslenme Kongresi Bildiri Özetleri", Ankara (7.8.9 Kasım 1979)
5. Neyzi, O., Ertuğrul, T., Pediatri, I. Cilt, İstanbul, Nobel Tıp, 1989, s. 362.
6. Köksal, O.: "Beslenme Sorunları ve Bunların Çözüm Yollarının Araştırılmasında Türkiye İçin Geliştirilmiş Bir Metodoloji Denemesi, Model, Bulguları ve Sonuçları", (Doçentlik Tezi), Hacettepe Üni. Tıp Fakültesi Toplum Hekimliği Enstitüsü, Ankara, 1968.
7. Özel, A.: "Eğimesgut Eğitim ve Araştırma Sağlık Grup Başkanlığına Bağlı 21 Köyde Beslenme-Büyüme ve Gelişme üzerine Yapılan Bir Araştırma", (Uzmanlık Tezi) Hacettepe Üni. TLıp Fakültesi, Toplu Hekimliği Enstitüsü, Ankara, 1968.
8. Örten, K.: "Yiğittaş Sağlık Ocağı Bölgesinde 0-24 Aylık Çocuklarda Beslenme, Büyüme ve Gelişme Durumu Üzerine Bir Araştır-

- Araştırma", (Uzmanlık Tezi), Atatürk Üni. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Erzurum, 1984.
9. Alp, H.: "Erzurum İli ve Çevresinde 0-24 Aylık Çocuklarda Beslenme, Büyüme ve Gelişme Özellikleri". (Uzmanlık Tezi), Atatürk Üni. Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Erzurum, 1985.
 10. Ezmeci, T.: "Köprüköy Sağlık Ocağı Bölgesinde 0-24 Aylık Çocuklarda Beslenme Durumunun Tesbiti Üzerine Bir Araştırma", II. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Bildiri Özetleri, İstanbul, 22-25 Mayıs 1990.
 11. Olcay, O., Gürsoy, C.T.: "İstanbul'da Rami Gecekondu Bölgesinde Çocuk Sağlığı Konusunda Araştırmalar". Kağıt ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, 1958.
 12. Kürkçüoğlu, M.: "Erzurum'da Gizli (Latent) Malnütrisyonların Değerlendirilmesinde Hydroxyproline Ölçütleri", Atatürk Üni. Tıp Bülteni, Vol. 3, Sayı: 9, Erzurum, Kasım 1970, s.: 1-18.
 13. Kınay, M.: "Malnütrisyon Tanısında Hidrosiprolin Ölçütleri" (Uzmanlık Tezi). Atatürk Üni. Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, Erzurum, 1972.
 14. Aytekin, A.H.: "Köprüköy Sağlık Ocağı Bölgesindeki Toplumun Genel Beslenme Durumu" (Uzmanlık Tezi) Atatürk Üni. Tıp Fakültesi Toplum Hekimliği Bölümü, Erzurum, 1972.
 15. Kazan, M.: "Kazan Ocağı Bölgesinde 0-24 Aylık Çocukların Beslenme Büyüme Gelişme Üzerine Yapılan Bir Araştırma", (Uzmanlık Tezi) Hacettepe Üni. Tıp Fakültesi Toplum Hekimliği Enstitüsü, Ankara, 1977.
 16. Özcan, S.: "Erzurum İli ve Çevresinde 0-24 Çocuklarda Beslenme Büyüme ve Gelişme Özellikleri" (Uzmanlık Tezi) Atatürk Üni. Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Erzurum, 1985.
 17. Bayrı, R.S.: "0-24 Aylık Çocuklarda Malnütrisyon Prevalansı ve Bunu Etkileyen Faktörler", (Uzmanlık Tezi), Hacettepe Üni. Tıp Fakültesi Toplum Hekimliği Bilim Dalı, Ankara, 1980.
 18. Taşçı, M.: "Kentsel ve Kırsal Alandaki 0-5 Yaş Grubu Çocukların Beslenmesini Etkileyen Ekolojik Etmenler" (Uzmanlık Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimler Fakültesi, Ankara, 1980.
 19. Türksoy, Ü.: "Ergazi Sağlık Ocağı Bölgesinde Bebeklerde Büyüme Gelişme Beslenme İle İlişkili Bir Araştırma", (Uzmanlık Tezi), Hacettepe Üni. Tıp Fakültesi Toplum Hekimliği Bilim Dalı, Ankara, 1977.
 20. Oral, S.N.: "Ankara Civarında 4 Köyde Okul Öncesi Çocuklarında Yapılan Beslenme ve Sağlık Durumu Araştırması", (Uzmanlık Tezi), Ankara Üniver-

sitesi Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Kliniği, Ankara, 1966.

21. Bağcı, A.: "Çubuk Bölgesinde 0-36 Aylık Çocuklarda Malnütrisyon Prevalansı ve Avitaminozlarla İlgili Bir Araştırma" (Uzmanlık Tezi), Hacettepe Üni. Tıp Fakültesi Toplum Hekimliği Bilim Dalı, Ankara, 1976.
22. Altınkaynak, S., Kürkçüoğlu, M., Gürel, G.: "Malnütrisyonlu Çocuklarda Serum Çinko Değerleri", Atatürk Üni. Tıp Bülteni, 13: 31 1981.
23. Ünalmış, M., Güral, G.: "Malnütrisyonlu Çocuklarda Terde Klor Değerleri". Atatürk Üni. Tıp Bülteni. 3: 233, 1979.